

هیئت داوری بورس اوراق بهادار

حجت مبین

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

mobayen@isu.ac.ir

چکیده:

در هر جا که انسانها به مبادله پول و کالا بپردازند، بروز اختلافات مالی امری بسیار بدیهی است. حل و فصل این اختلافات اصولاً در صلاحیت مراجع عام دادگستری است، مگر اینکه قانون مرجع دیگری را برای این کار پیش بینی نموده باشد. یکی از این مراجع هیئت داوری بورس اوراق بهادار است که بر خلاف نام خود که عنوان داوری را به دنبال دارد، مرجعی قضایی محسوب می‌شود. شناخت ماهیت حقوقی و تشکیلات این هیئت به عنوان یکی از ارکان بازار سرمایه مطلبی است که در این مقاله به آن پرداخته شده است.

واژگان کلیدی:

هیئت داوری بورس اوراق بهادار، بازار سرمایه، مراجع قضایی غیردادگستری، بورس اوراق بهادار.

مقدمه

امروزه تالارهای بورس کالا و اوراق بهادار نقش مهمی در اقتصاد کشورهای مختلف و حتی اقتصاد جهان ایفاء می‌کنند. هرروزه میلیونها سهم در این تالارها معامله می‌شود و افزایش یا کاهش قیمت سهام می‌تواند حتی شرکتهای بزرگ را نیز دچار بحران سازد. در جریان این معاملات آنچه که ممکن است بسیار اتفاق افتد، "اختلاف" است. اصولاً هر جا بحث معامله و پول مطرح باشد، بروز اختلاف اجتناب‌ناپذیر است. باتوجه به تخصصی بودن فعالیت در بورس، ضرورت رسیدگی تخصصی به این اختلافات احساس می‌شود. هیئتهای داوری در بورس به همین دلیل ایجاد شده‌اند و از این رو بعنوان یکی از ارکان بازارهای سرمایه بشمار می‌روند. در این مقاله به دنبال بررسی حقوقی فعالیت هیئت داوری بورس در ایران می‌باشیم. بعنوان مقدمه تاریخچه مختصری از تأسیس بورس در جهان و ایران را بررسی می‌نماییم.

۱- تاریخچه بورس در جهان :

ریشه‌های ایجاد بورسهای بزرگ امروز جهان را باید در بازارهای مکاره قرون وسطی جستجو کرد. در این معاملات که ابتدا بصورت پایاپای انجام می‌گرفت، کم‌کم پول جایگزین شد و چندی بعد معامله بر روی بروات و اسناد تجاری نیز رواج یافت. بعنوان مثال در شهرهای ونیز، فلورانس و جنوای ایتالیا معاملات اوراق و بروات تجاری رواج زیادی داشته است.^۱

در قرن پانزدهم و در حوالی سال ۱۴۵۰ میلادی، بازرگانان و کسبه بلژیکی در شهر بورژ^۲ مرکز فلاندر در شمال غربی بلژیک در میدانی بنام ترپوئرس^۳ در مقابل خانه بزرگزاده‌ای بنام "وان در بورس"^۴ جمع می‌شدند و به داد و ستد می‌پرداختند. میداین محل تجمع بازرگانان به تدریج به بورس مشهور شد.^۵ به نظر برخی دیگر نیز چون این معاملات ابتدا بوسیله عده‌ای از بازرگانان در هتلی بنام هتل "بورس" در بلژیک انجام می‌گرفت، همین نام برای این معاملات باقی ماند.^۶

لزوم تأسیس تالار بورس در سال ۱۴۶۰ در شهر آنورس^۷ بلژیک احساس شد. بدین ترتیب نام بورس ابتدا به اجتماع بازرگانان، صرافان و دلالان اطلاق می‌شد که در نقاط غیرمسقف جمع

می‌شدند، لیکن در قرون بعد و به تدریج، محلهای سرپوشیده مخصوصی برای این معاملات ایجاد گردید.^۸

درسالهای بعد و با انقلاب صنعتی نیاز به جذب سرمایه‌های کوچک احساس شد و به تدریج بورس اوراق بهادار در کشورهای مختلف شکل گرفت. در کنار آن، بورس کالاها بصورت تخصصی و بورس اسعار (پول) نیز تشکیل گردید .

باتوجه به این مطالب، می‌توان بورس اوراق بهادار را چنین تعریف کرد: "بورس اوراق بهادار یک بازار رسمی و دائمی است که در یک محل معین تشکیل می‌شود و در آن اوراق بهادار مورد معامله قرار می‌گیرند."^۹

۲- تاریخچه بورس در ایران :

اولین بار در سال ۱۳۱۵ یک نفر بلژیکی بنام "وان لوتر فلد"^{۱۰} مطالعاتی درباره تأسیس بورس اوراق بهادار در تهران به عمل آورد و حتی طرح اساسنامه و نظامنامه

گواه

بورس اوراق بهادار تهران
با توجه به این قانون و از
بهمن ماه ۱۳۴۶ عملاً
فعالیت خود را با معامله
روی سهام بانک توسعه
صنعتی و معدنی ایران
آغاز کرد

داخلی آن را هم تهیه کرد ولی به علت وقوع جنگ جهانی دوم و حوادث شهریور ۱۳۲۰ این تلاشها به نتیجه نرسید.

در قوانین ایران برای اولین بار در ماده ۲۰ قانون تأسیس اتاقهای بازرگانی مصوب هفتم دی ماه ۱۳۳۳ به موضوع بورس اشاره شد و طی آن از وزارت اقتصاد خواسته شد: "نظرات اتاقهای بازرگانی را راجع به مسائل مربوط به بورس مورد توجه قرار دهد." در اواخر سال ۱۳۴۱ به دعوت وزارت بازرگانی ایران دو متخصص بلژیکی به نامهای "گاستون دوکینگ" و "کارپانتیه" به منظور همکاری در تأسیس بورس به تهران آمدند و در مدت سه ماه طرح اساسنامه بورس تهران را تهیه کردند. ولی در سالهای ۴۲-۱۳۴۱ فرصتی برای این بحث در کشور فراهم نیامد. در سال ۱۳۴۳ به موجب بند ۴ قانون تأسیس اتاقهای صنایع و معادن یکی از وظایف اتاق صنایع و معادن ایران "کوشش و مساعدت در ایجاد بورس سهام و اوراق قرضه مؤسسات صنعتی و معدنی" گردید.

بالاخره در ۲۱ اردیبهشت ماه ۱۳۴۵ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار به تصویب رسید و بوسیله وزارت اقتصاد به بانک مرکزی ابلاغ گردید.^{۱۳}

بورس اوراق بهادار تهران با توجه به این قانون و از بهمن ماه ۱۳۴۶ عملاً فعالیت خود را با معامله روی سهام بانک توسعه صنعتی و معدنی ایران آغاز کرد. در سال ۱۳۴۷ سهام چند شرکت جدید تولیدی، اسناد خزانه و قبوض اصلاحات ارضی نیز در بورس قابل معامله گردید، و بر رونق بورس افزود.

قانون تأسیس بورس اوراق بهادار در ماده اول خود، بازار بورس اوراق بهادار را بازار خاصی می‌داند که در آن داد و ستد اوراق بهادار توسط

کارگزاران بورس انجام می‌شود. به موجب همین قانون اوراق بهادار عبارت است از سهام شرکتها، شهرکها، شهرداریها و مؤسسات وابسته به دولت و خزانه‌داری کل که قابل معامله و نقل و انتقال باشند. در سال ۱۳۶۶، به موجب ماده ۲۰ قانون واردات و صادرات، مفهوم اوراق بهادار گسترش یافت و واریزنامه‌های ارزی را نیز دربرگرفت، لیکن تا به حال این اوراق، در بورس تهران مورد معامله قرار نگرفته است.^{۱۴}

۳_ هیئت داوری یکی از ارکان بورس
با عنایت به اینکه بورس محل داد و ستد و معامله اوراق بهادار است و در این معاملات ممکن است اختلافاتی بین طرفین رخ دهد، وجود نهادی برای حل و فصل اختلافات ناشی از معاملات بورس از همان ابتدا احساس می‌شد. قانون تأسیس بورس اوراق بهادار در مواد ۱۷ و ۱۸ خود "هیئت داوری" را بعنوان یکی از ارکان چهارگانه بورس تهران معرفی می‌نماید.

قانون بورس در سال ۱۳۸۴ بطور کامل بازنگری شد و با تصویب "قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران" قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب ۱۳۴۵، بطور کامل نسخ گردید. ولی در این قانون نیز هیئت داوری جایگاه خود را بعنوان یکی از ارکان بورس حفظ کرد و با تغییراتی همچنان به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

در این مقاله برآنیم تا ضمن "شناسایی" هیئت داوری بورس، به "نحوه رسیدگی" در این مرجع بپردازیم. لذا مباحث خود را طی دو فصل زیر عنوان خواهیم نمود. ضمناً همواره سعی خواهیم داشت به مقایسه مواد قانون جدید و قدیم بورس بپردازیم.

فصل نخست: شناسایی هیئت داوری
در این فصل به شناسایی هیئت داوری خواهیم پرداخت. شناخت "اعضای هیئت داوری و تشکیلات آن" و همچنین "صلاحیت" این مرجع در شناخت هیئت داوری ضروری به نظر می‌رسد. از سوی دیگر شناخت "ماهیت" این مرجع و اینکه این نهاد در تقسیم‌بندی‌های حقوقی چه جایگاهی دارد، موضوعی است که در گفتار سوم این فصل به آن خواهیم پرداخت.

گفتار نخست: اعضای هیئت داوری و تشکیلات آن

چنانکه پیشتر هم گفتیم بورس اوراق بهادار در ایران به موجب قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب ۱۳۴۵ تشکیل شد. در ماده ۱۷ این قانون اعضای هیئت داوری معرفی شده‌اند. به موجب این ماده و همچنین ماده ۱ آئین‌نامه هیئت داوری بورس مصوب ۱۳۶۹، اعضای هیئت داوری عبارتند از:

- ۱_ یک نفر نماینده وزارت دادگستری که از بین رؤسای شعب و یا مستشاران دیوان عالی کشور توسط وزیر دادگستری انتخاب می‌شود.
 - ۲_ یک نفر نماینده شورای بورس.
 - ۳_ یک نفر نماینده مشترک اتاق بازرگانی تهران و اتاق صنایع و معادن ایران.
- علاوه بر این سه نفر که اعضای اصلی هیئت داوری هستند، وزیر دادگستری، شورای بورس و اتاق‌های مذکور مشترکاً، هر کدام یک نماینده (مجموعاً سه نفر دیگر) را بعنوان اعضای علی‌البدل تعیین و معرفی می‌نمایند. اعضای علی‌البدل در صورت غیبت اعضای اصلی در هیئت داوری شرکت می‌کنند. ریاست هیئت داوری به موجب ماده ۱۷ همین قانون برعهده نماینده وزارت دادگستری بود.

ترکیب اعضای هیئت داوری تا سال ۱۳۸۴ به ترتیب فوق بود ولی در تاریخ ۱/۹/۱۳۸۴ با تصویب قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران، ساختار و تشکیلات بورس دچار تحولات گسترده‌ای گردید. علیرغم این تغییرات در ارکان بورس، هیئت داوری کماکان بعنوان یکی از چهار رکن بورس، جایگاه خود را حفظ کرد، در عین حال از تغییرات قانون جدید هم مصون نماند.

اگرچه تعداد اعضای هیئت داوری تغییر نکرد ولی به موجب قانون جدید، اعضای هیئت داوری بورس عبارتند از:

- ۱_ نماینده قوه قضائیه که توسط رئیس قوه قضائیه از میان قضات باتجربه انتخاب می‌گردد.
- ۲ و ۳_ دونفر صاحب‌نظر در زمینه اقتصادی و مالی به پیشنهاد "سازمان بورس و اوراق بهادار"

گواه

و تأیید "شورای عالی بورس و اوراق بهادار". همچنین رئیس قوه قضائیه و سازمان بورس با تأیید شورا هرکدام یک نفر را بعنوان عضو علی‌البدل معرفی می‌نمایند؛^{۱۵} لذا درحال حاضر برخلاف قانون قدیم، هیئت داورى تنها دو عضو علی‌البدل دارد. ریاست هیئت نیز مثل سابق برعهده نماینده قوه قضائیه است.

علاوه بر تغییر اعضای هیئت داورى به شرح فوق، تغییر دیگری که در اعضای هیئت رخ داده است، محدودیت زمانی عضویت اعضا است. به موجب تبصره ۲ ماده ۳۷ قانون جدید "مدت مأموریت اعضای اصلی و علی‌البدل دوسال می‌باشد و انتخاب مجدد آنها برای دو دوره دیگر بلامانع است" درحالیکه در قانون قدیم چنین محدودیتی وجود نداشت. همچنین مطابق این قانون ضرورتی ندارد نماینده قوه قضائیه حتماً از بین قضات دیوان عالی کشور انتخاب گردد، بلکه صرفاً بایستی قاضی (دارای پایه قضایی) باشد.

درحالیکه اعضای هیئت داورى بورس در ایران به موجب قانون تعیین شده‌اند، در برخی کشورها این امکان وجود دارد که طرفین دعوی داورانى بجز داورهای معین شده بوسیله هیئت رئیسه را انتخاب نمایند. البته به هر حال این داوران بایستی یکی از اعضای بورس را بعنوان سرداور انتخاب کنند.^{۱۶}

هیئت داورى بورس اوراق بهادار تهران جهت انجام وظایف خود دارای دبیرخانه‌ای است که در محل سازمان بورس و اوراق بهادار تشکیل می‌گردد. بودجه هیئت داورى نیز در قالب بودجه سازمان بورس منظور و پرداخت می‌گردد.^{۱۷}

هرچند بحث دبیرخانه در قانون قدیم (قانون تأسیس بورس اوراق بهادار ۱۳۴۵) پیش‌بینی نشده بود، ولی به موجب مواد ۵ و ۱۱ آئین‌نامه هیئت داورى، هیئت دارای دبیرخانه‌ای بود که در محل سازمان بورس مستقر می‌گردید. کارکنان و اعضای اداری دبیرخانه هیئت داورى، توسط سازمان بورس انتخاب می‌شدند ولی دبیر هیئت یکی از اعضای هیئت داورى بود که به انتخاب خود هیئت به این سمت منصوب می‌شد.

دبیرخانه وظیفه ثبت درخواستهای رسیده، ابلاغ آراء و بایگانی پرونده‌ها را به عهده دارد.^{۱۸} تقاضای اجرای آراء هیئت نیز به همراه رونوشت رای به دبیرخانه تسلیم می‌شود تا جهت اجرا به دواير ثبت ارسال گردد.^{۱۹}

گفتار دوم : صلاحیت هیئت داورى

به موجب ماده ۱۷ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار ۱۳۴۵، این هیئت "به اختلاف بین کارگزاران با یکدیگر و به اختلاف بین فروشندگان یا خریداران یا کارگزاران که از معاملات بورس ناشی می‌گردد، رسیدگی

می‌کند." لذا می‌توان صلاحیت هیئت داورى را موارد ذیل دانست:

- ۱_ اختلاف بین کارگزاران بورس با یکدیگر که از معاملات در بورس ناشی شود.
- ۲_ اختلاف بین کارگزاران و خریداران یا فروشندگان سهام.^{۲۰}

ماده ۴ آئین‌نامه هیئت داورى بورس هم همین صلاحیت را با اندک تغییراتی در عبارت ذکر کرده بود.

در بند ۱۳ آئین‌نامه اجرایی سازمان کارگزاران بورس یک نوع شبهه در انحصار صلاحیت هیئت داورى ایجاد نموده؛ دراین ماده آمده بود: "کارگزاران مکلفند درخصوص اختلافاتی که در بورس با یکدیگر دارند قبل از مراجعه به هیئت داورى به هیئت مدیره بورس مراجعه نمایند..." اگرچه به نظر می‌رسید که رجوع به هیئت مدیره ضروری است ولی باید توجه داشت که این تعارض ظاهر را نمی‌توان دلیل بر رد صلاحیت و سلب اختیار از هیئت داورى در رسیدگی به اختلافات مطرح شده دانست، بلکه بهتر است این تعارض را اینگونه تفسیر نمود که صلاحیت هیئت مدیره در رسیدگی به اختلاف کارگزاران یک صلاحیت اداری بوده و جنبه استصوابی و ارشادی دارد نه قضایی. درحالیکه صلاحیت هیئت داورى یک دخالت آمرانه به حکم قوانین و مقررات ویژه‌ای است که مختص اختلافات مربوط به بورس وضع گردیده و دارای ضمانت اجرایی می‌باشد. نتیجه اینکه هیئت داورى تنها مرجع رسمی و صالح رسیدگی به اختلافات مذکور در ماده ۴ آئین‌نامه هیئت داورى می‌باشد.^{۲۱}

قانون جدید نیز در ماده ۳۶ به بحث صلاحیت هیئت داورى پرداخته است. باتوجه به اینکه به موجب قانون جدید، اشخاص جدیدی بعنوان فعال وارد بورس شده‌اند، لذا هیئت داورى، رسیدگی به اختلافات حرفه‌ای کلیه

فعالان بورس را برعهده گرفته است. این ماده چنین مقرر می‌دارد: "اختلاف بین کارگزاران، بازارگردانان، کارگزار/معامله‌گران، مشاوران سرمایه‌گذاری، ناشران، سرمایه‌گذاران و سایر اشخاص ذیربط ناشی از فعالیت حرفه‌ای آنها در صورت عدم سازش در کانونها توسط هیئت داورى رسیدگی می‌شود."

علاوه بر افزایش یافتن فعالان بورس دراین ماده _که در قانون قدیم فقط به کارگزاران اشاره شده بود_ صلاحیت ابتدایی کانونها برای سازش قابل تأمل است. کانونهای کارگزاران، معامله‌گران، بازارگردانان، مشاوران، ناشران، سرمایه‌گذاران و سایر مجامع مشابه، تشکل‌های خود انتظامی است که به منظور تنظیم روابط بین اشخاصی که طبق قانون بورس، به فعالیت در بازار اوراق بهادار اشتغال دارند، طبق دستورالعمل‌های مصوب سازمان بورس و اوراق بهادار بصورت مؤسسه غیردولتی، غیرتجاری و غیرانتفاعی به ثبت می‌رسد.^{۲۲}

اگرچه این کانونها صلاحیت صدور رأی و حل و فصل اختلاف بصورت رسمی را ندارند ولی کارگزاران مکلفند، اختلافات خود را در کانونها مطرح نمایند و در صورت عدم حصول صلح و سازش در کانون موضوع جهت رسیدگی و صدور رأی به هیئت داورى ارسال خواهد شد. شاید بتوان عملکرد کانونها را شبیه عملکرد هیئت مدیره سازمان بورس در زمان حکومت قانون سابق دانست.^{۲۳}

درخصوص صلاحیت هیئت داورى بایستی به مرور زمان یکساله پیش‌بینی شده در ماده ۴۳ نیز اشاره کرد. به موجب این ماده "ناشر، شرکت تأمین سرمایه، حسابرس و ارزشیابان و مشاوران حقوقی ناشر، مسئول جبران خسارات وارده به سرمایه‌گذارانی هستند که در اثر قصور، تقصیر، تخلف و یا به دلیل ارائه اطلاعات ناقص و خلاف واقع در عرضه اولیه که ناشی از فعل

درحالیکه اعضای هیئت داورى بورس در ایران به موجب قانون تعیین شده‌اند، امکان وجود دارد که طرفین دعوی داورانى بجز داورهای معین شده بوسیله هیئت رئیسه را انتخاب نمایند.

گذشته از اینکه مخیرگذاشتن شاکای در رجوع به هریک از این دو مرجع، بصورت دلخواه، می‌تواند منجر به بروز مشکلاتی از جمله تشمت آراء گردد، صلاحیت هیئت مدیره بورس در تعیین میزان خسارت و حکم به آن تردید برانگیز است

می‌توان دو ویژگی مهم را برای داورى برشمرد؛ نخست آنکه داورى طریقه خصوصى حل و فصل اختلاف است؛ و دوم اینکه داورى اصولاً ماهیت قراردادى دارد

داورى در بورس را حتمى نمى‌توان از مصادیق داورى اجبارى دانست زیرا این تفاوت مهم میان هیئت داورى بورس و داورى اجبارى وجود دارد که رأى داور اعتبار خود را از توافق اراده طرفین مى‌گیرد و در صورت مخدوش بودن اعتبار این توافق، اعتبار رأى داور نیز فرو مى‌ریزد، ۲۳ در حالیکه اعتبار رأى هیئت داورى بورس به موجب قانون است

یا ترک فعل آنها باشد، متضرر گردیده‌اند." به موجب تبصره ۱ همین ماده خسارت‌دیدگان بایستى ظرف یکسال از تاریخ کشف تخلف به هیئت مدیره بورس (شرکت سهامى بورس) یا هیئت داورى شکایت کنند مشروط بر آنکه بیش از سه سال از عرضه عمومى توسط ناشر نگذشته باشد.

در این ماده دو مبداء برای مرور زمان پیش‌بینی شده است که با انقضای هریک امکان اقامه دعوى وجود ندارد: نخست یکسال از تاریخ کشف تخلف و دوم سه سال از تاریخ عرضه عمومى ناشر؛ پیش‌بینی این نوع مرور زمان باتوجه به اینکه ممکن است تاریخ کشف تخلف سه سال پس از عرضه عمومى ناشر باشد، در مواردی موجب تضییع حقوق افراد مى‌گردد. علاوه بر این موضوع، مرجع رسیدگی به این شکایت بصورت هم‌عرض هیئت مدیره بورس و هیئت داورى می‌باشد. گذشته از اینکه مخیرگذاشتن شاکای در رجوع به هریک از این دو مرجع، بصورت دلخواه، می‌تواند منجر به بروز مشکلاتی از جمله تشمت آراء گردد، صلاحیت هیئت مدیره بورس در تعیین میزان

خسارت و حکم به آن تردید برانگیز است. این نکته نیز قابل توجه است که در طرح اولیه این قانون، بجای عبارت "هیئت مدیره بورس یا هیئت داورى" عبارت "مرجع ذیصلاح" قید شده بود که مناسبتر به نظر می‌رسید.^{۲۴}

گفتار سوم: ماهیت هیئت داورى

در این گفتار به دنبال پاسخ به این سؤال هستیم که هیئت داورى بورس را می‌توان یک نهاد داورى در معنای خاص حقوقى آن، نامید؟ یا برخلاف نام آن، این هیئت ماهیت قضایى دارد؟

قانون آئین دادرسی مدنى ایران در باب هفتم خود به مبحث داورى می‌پردازد ولی تعریف دقیقى از این نهاد ارائه نمى‌دهد. قانون داورى تجارى بین‌المللى در تعریف داورى چنین اظهار مى‌دارد: "داورى عبارت است از رفع اختلاف بین متداعیین در خارج از دادگاه بوسیله شخص یا اشخاص حقیقى یا حقوقى مرضى‌الطرفین و یا انتصابی."^{۲۵} برخی حقوقدانان بر مبنای همین قانون داورى را چنین تعریف نموده‌اند: "داورى عبارت است از فصل اختلاف بین طرفین در خارج از دادگاه بوسیله شخص یا اشخاصی

که طرفین یا ثالث آنها را در این جهت انتخاب نموده باشند."^{۲۶} برخى دیگر نیز داورى را "فصل خصومت به توسط غیرقاضى و بدون رعایت تشریفات رسمى رسیدگی دعواى."^{۲۷} دانسته‌اند. برخى هم داورى را "حل اختلاف از رهگذر اشخاص حقوقى خصوصى با توافق طرفهای دعوا یا به حکم قانون"^{۲۸} تعریف نموده اند.

با تأمل در این تعاریف می‌توان دو ویژگی مهم را برای داورى برشمرد؛ نخست آنکه داورى طریقه خصوصى حل و فصل اختلاف است؛ و دوم اینکه داورى اصولاً ماهیت قراردادى دارد.

اگرچه ارجاع به امر داورى علی‌الاصول اختیاری یعنی مبتنى بر توافق طرفین است، ولی در عین حال در بعضی موارد قانونگذار درخواست یکى از طرفین در ارجاع به امر داورى را کافى دانسته است. قانون حکمیت مصوب ۱۳۰۶ را می‌توان بعنوان مثال ذکر نمود.^{۲۹} در مواردی نیز بدون توافق طرفین قانون رجوع به داورى را مقرر داشته است که می‌توان به ماده ۱۴ لایحه قانونى مربوط به تفحص و اکتشاف و استخراج نفت در سراسر کشور و فلات قاره مصوب ۱۳۳۶/۵/۷ و ماده ۵ قانون توسعه صنایع پتروشیمی مصوب ۱۳۴۴/۴/۱۴ اشاره کرد، که به موجب هریک از مواد مزبور "اختلافی که بین شرکت ملی نفت ایران (شرکت ملی صنایع پتروشیمی) و طرفهای دیگر پیش آید چنانچه از طریق مذاکره دوستانه به نحوی که در هر قرارداد پیش‌بینی خواهد شد رفع نگردد از طریق سازش و داورى حل خواهد شد. مقررات مربوط به ارجاع اختلافات به سازش و داورى در هر قرارداد به نحو مقتضى پیش‌بینی می‌گردد."^{۳۰} برخى حقوقدانان نیز این نوع داورى را که بدون توافق طرفین صورت می‌گیرد، داورى اجبارى نامیده‌اند.^{۳۱}

باتوجه به این مطالب بایستى اذعان نمود که ارجاع اختلاف به هیئت داورى بورس به حکم قانون صورت می‌گیرد و جنبه قراردادى ندارد. داورى در بورس را حتمى نمى‌توان از مصادیق داورى اجبارى دانست زیرا این تفاوت مهم میان هیئت داورى بورس و داورى اجبارى وجود دارد که رأى داور اعتبار خود را از توافق اراده طرفین مى‌گیرد و در صورت مخدوش بودن اعتبار این توافق، اعتبار رأى داور نیز فرو مى‌ریزد،^{۳۲} در حالیکه اعتبار رأى هیئت داورى بورس به موجب قانون است.

از سوى دیگر داورى جنبه خصوصى دارد، در حالیکه اعضای هیئت داورى بورس افراد حقوقى خصوصى نیستند و طرفین در انتخاب آنها نقشی ندارند. لذا هیئت داورى بورس را نمى‌توان یک مرجع داورى در اصطلاح خاص حقوقى آن دانست.

در برخی کشورها هیئت داورى بورس حداقل در برخى موارد واقعاً ماهیت داورى دارد. از جمله در بورس اوراق بهادار توکیو در صورتى موضوع اختلاف در صلاحیت هیئت داورى نباشد، رسیدگی به اختلاف در هیئت منوط به توافق طرفین است،^{۳۳} یعنی رسیدگی در هیئت جنبه قراردادی دارد. در بورس اوراق بهادار لندن هم به موجب ماده ۲۵۱ قانون بورس طرفین دعوى حق دارند اشخاصی بجز داورهای معین شده بوسیله هیئت رئیس را بعنوان داور انتخاب کنند.^{۳۴} یعنی رسیدگی و انتخاب قاضی جنبه خصوصى دارد .

ولى این سؤال مطرح مى شود که ماهیت داورى چیست؟ در پاسخ به این سؤال باید گفت اولاً این مرجع یک مرجع "قضایى" است، ثانیاً باتوجه به اینکه قضات آن بطور کامل توسط قوه قضائیه منصوب نمى گردند، مرجعی "غیردادگستری" است.^{۳۵} ثالثاً این مرجع، مرجعی "اختصاصی" است زیرا صلاحیت آن منحصر به مواردی است که به موجب قانون برعهده آن گزارده شده است.

نتیجه اینکه هیئت داورى در بورس در ایران دارای ماهیت قضائى است و از مراجع "اختصاصی غیردادگستری" بشمار مى آید.^{۳۶}

فصل دوم : رسیدگی در هیئت داورى

هرگاه بخواهیم به بررسی مراجع قضائى یا داورى پردازیم، مطالعه نحوه رسیدگی و تشریفات حاکم بر آن در این مراجع و چگونگی اجرای آراء آنها از اهمیت خاصی برخوردار خواهد بود. از اینرو در این فصل به بررسی "درخواست رسیدگی" در هیئت داورى، "تشکیل جلسات و صدور رأی" و نهایتاً "اجرای آراء" آن خواهیم پرداخت.

گفتار نخست : درخواست رسیدگی

در قانون جدید بورس مصوب ۱۳۸۴ در خصوص نحوه رسیدگی در هیئت داورى و شرایط آن چیزی پیش بینی نشده است. ولى در قانون تأسیس بورس اوراق بهادار مصوب ۱۳۴۵ در ماده ۱۸ پیش بینی شده بود : "... هر یک از طرفین اختلاف می تواند موضوع درخواست خود را به اطلاع هیئت داورى رسانده و تقاضای صدور رأی نماید. هیئت داورى بورس باید فی المجلس به موضوع اختلاف رسیدگی و رأی خود را اعلام نماید. در صورتیکه رسیدگی و اعلام رأی در همان جلسه ممکن نباشد، هیئت داورى باید حداکثر ظرف سه روز رأی خود را صادر و اعلام کند..." ماده ۵ آئین نامه هیئت داورى بورس نیز رسیدگی به اختلافات ناشی از معاملات بورس را منوط به تقدیم درخواست کتبی دانسته است .

به موجب مواد ۵ و ۶ آئین نامه مزبور دبیرخانه

هیئت همانند دفتر دادگاه درخواستها را ثبت و با توجه به تعداد دعاوى ثبت شده و فوریت امر اعضای هیئت داورى را دعوت مى نماید. در ماده ۵ آئین نامه پیش بینی شده است که "... رسیدگی به اختلافهای ناشی از معاملات بورس، منوط به تقدیم درخواست کتبی است. مدعى باید موضوع اختلاف و خواسته خود را کتباً بیان کند..." برخی نویسندگان براین عقیده اند که رعایت مقررات آئین دادرسی مدنى در خصوص دادخواست در اینجا نیز الزامی است،^{۳۷} ولی به نظر مى رسد ذکر تمام موارد ماده ۵۱ قانون آئین دادرسی مدنى (شرایط دادخواست) در اینجا ضرورى نباشد؛ زیرا اولاً در آئین نامه عبارت "درخواست" بکار رفته است نه "دادخواست" که دارای معنای حقوقی خاصی است، ثانیاً شرایط این درخواست نیز در ماده ۵ آئین نامه تصریح شده است که عبارتند از: نام، نام خانوادگی و نشانی متداعیین، موضوع اختلاف و خواسته، همچنین قاعدتاً این درخواست بایستی توسط خواهان امضاء شود .

باتوجه به اینکه رسیدگی در هیئت رایگان است، تقدیم خواسته تأثیری در روند رسیدگی ندارد، لذا در آئین نامه نیز تعیین بهای خواسته از شرایط درخواست تعیین نشده است .

گفتار دوم : تشکیل جلسات و صدور رأی

در خصوص جلسات هیئت، در قانون جدید مقرره ای وضع نگردیده است ولى آئین نامه هیئت داورى مصوب ۱۳۶۹ در تبصره ماده ۶ مقرر مى دارد: "هیئت داورى دست کم یکبار در ماه بایستی در محل بورس اوراق بهادار جهت رسیدگی به درخواستها تشکیل جلسه دهد." به موجب ماده ۷ همین آئین نامه، جلسات هیئت داورى با حضور نماینده وزارت دادگستری و دست کم یک نفر دیگر اعضاء رسمیت می یابد .

آراء هیئت نیز پس از مشاوره، با رأی موافق نماینده وزارت دادگستری و دست کم یکی دیگر از اعضای هیئت داورى معتبر است. بنابراین اگر نماینده دادگستری بر نظر خود اصرار نماید و دو نفر دیگر هم مخالف باشند، امکان صدور رأی وجود ندارد، زیرا اکثریت مقرر در آئین نامه در هیچ یک از طرفین حاصل نشده است. در آئین نامه روشی برای حل این مشکل پیش بینی نشده است.

آراء هیئت پس از صدور بایستی در برگه های مخصوصی تنظیم شود و به امضای اعضاء برسد.^{۳۸} ابلاغ احکام و سایر اوراق نیز مطابق مقررات آئین دادرسی مدنى خواهد بود.^{۳۹}

گفتار سوم : اجرای آراء هیئت داورى

آراء صادره از سوى هیئت داورى قطعی است و مرجع صالحی برای تجدیدنظرخواهی از این آراء

پیش بینی نشده است. قطعیت آراء هیئت داورى هم در قانون قدیم^{۴۰} و هم در قانون جدید^{۴۱} مورد تأکید قرار گرفته است.

آراء هیئت داورى جزء اسناد لازم الاجرا محسوب مى گردد و اجرای آن به موجب آئین نامه اجرای مفاد اسناد رسمی و لازم الاجرا برعهده ادارات و دواير ثبت اسناد و املاک می باشد. به موجب ماده ۸ آئین نامه آراء هیئت داورى ده روز پس از ابلاغ به طرفین قابل اجرا است. باتوجه به اینکه آراء هیئت داورى قطعی است وضع چنین مهلتی بی فایده به نظر می رسد، خصوصاً اینکه این مهلت ده روز نافی مهلتی که پس از صدور اجرائیه جهت اجرای حکم به محکوم علیه اعطاء می گردد نیست .

برای اجرای رأی محکوم له باید رونوشت رأی مزبور را به همراه تقاضانامه اجرائیه به دبیرخانه بورس تسلیم نماید. این مدارک جهت اجراء به ادارات و دواير ثبت ارسال می گردد. دواير ثبت مکلف هستند در خصوص آراء هیئت داورى بورس نسبت به صدور اجرائیه و اجرای آن طبق آئین نامه مفاد اسناد رسمی و لازم الاجرا اقدام نمایند. اگرچه رسیدگی در هیئت رایگان است، ولى اجرای آراء هیئت داورى مطابق آئین نامه اجرای ثبت مستلزم پرداخت نیم عشر اجرائیه خواهد بود.

این نکته هم قابل ذکر است که برخلاف بورس ایران، در برخی کشورها، مثل بورس اوراق بهادار لندن، آراء هیئت داورى قطعی نیست و قابل تجدیدنظرخواهی در شورای بورس می باشد.^{۴۲}

نتیجه

با بررسی مواد مربوط به هیئت داورى بورس در قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۴) و قانون تأسیس بورس اوراق بهادار (۱۳۴۵) و همچنین آئین نامه های مربوطه می توان چنین نتیجه گیری نمود که :

۱_ فلسفه وجودی هیئت داورى حل اختلاف میان فعالان بورس بصورت تخصصی و با سرعت بیشتری است. اگرچه این رسیدگی مستلزم تشریفات خاص خود است ولى این تشریفات به مراتب ساده تر از تشریفات قانون آئین دادرسی مدنى می باشد. همین موضوع قانونگذار را بر آن داشت تا حتی با تغییرات ساختاری بورس در قانون جدید، هیئت داورى را بعنوان یکی از ارکان بورس حفظ نماید .

۲_ علیرغم اینکه قانونگذار این مرجع را هیئت داورى نامیده است، ماهیت این هیئت قضائى است و باید آن را در زمره مراجع اختصاصی غیردادگستری بشمار آورد. داورى شیوه خصوصی حل و فصل اختلافات است که جنبه قراردادی دارد، درحالیکه رسیدگی در هیئت داورى نه خصوصی است و نه جنبه قراردادی

هیئت داورى در بورس در ایران دارای ماهیت قضائى است و از مراجع "اختصاصی غیردادگستری" بشمار می آید

گواه

دارد. بلکه به حکم قانون مقرر شده است.
 ۳- باتوجه به برخی ابهامات در قانون جدید از جمله:
 - تعیین دو مرجع (هیئت داور و هیئت مدیره بورس) بصورت هم عرض جهت رسیدگی به شکایات. (تبصره ۱ ماده ۳۴)
 - تعیین مرور زمان سه ساله از تاریخ انتشار سهام. (تبصره ۱ ماده ۳۴)
 - مشخص نبودن نحوه رسیدگی و صلاحیت کانونها (ماده ۶۳)
 ضرورت تدوین آیین‌نامه جدید هیئت داور کاملاً احساس می‌شود، که بتواند مکمل قانون جدید باشد و مشکلات اجرایی آنرا رفع نماید.

منابع:

الف) کتب و مقالات

- ۱- برگزیده، احسان؛ هیئت داور در بورس چگونه عمل می‌کند؟؛ نشریه راه مردم، مورخ ۴/۴/۸۴.
- ۲- بی‌نا؛ آشنایی با بورس اوراق بهادار تهران (چرا و چگونه در بورس سرمایه‌گذاری کنیم؟)؛ چاپ اول، تهران: مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، خرداد ۱۳۷۵.
- ۳- بی‌نا؛ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، تهران: شرکت اطلاع‌رسانی بورس اوراق بهادار، ۱۳۸۴.
- ۴- بی‌نا؛ مجموعه قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های بورس اوراق بهادار؛ چاپ پنجم؛ تهران: شرکت اطلاع رسانی بورس اوراق بهادار، ۱۳۸۴.
- ۵- جعفری لنگرودی، محمدجعفر؛ ترمینولوژی حقوق؛ چاپ یازدهم؛ تهران: گنج دانش؛ ۱۳۸۰.
- ۶- حیاتی، علی عباس؛ شرح قانون آیین دادرسی مدنی؛ چاپ اول؛ قم: سلسبیل؛ ۱۳۸۴.
- ۷- رسائی‌نیا، ناصر؛ حقوق تجارت؛ چاپ اول؛ تهران: ویستار؛ ۱۳۷۶.
- ۸- شمس، عبدالله؛ آیین دادرسی مدنی؛ چاپ ششم؛ تهران: دراک؛ پائیز ۱۳۸۳؛ جلد نخست.
- ۹- _____؛ چاپ دوم؛ تهران: دراک؛ پائیز ۱۳۸۴؛ جلد سوم.
- ۱۰- کریمی، منصور؛ بررسی حقوقی بورس اوراق بهادار از دیدگاه حقوق تطبیقی؛ رساله دوره کارشناسی‌ارشدیوسسته معارف اسلامی و حقوق، گرایش حقوق خصوصی؛ تهران: دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق (ع)؛ فروردین ۱۳۷۵.
- ۱۱- گلریز، حسن؛ بورس اوراق بهادار، باتوجه خاص به بورس اوراق بهادار تهران؛ چاپ اول؛ تهران: امیرکبیر؛ ۱۳۷۴.
- ب) قوانین و آیین‌نامه‌ها
- ۱- قانون تأسیس بورس اوراق بهادار _ ۵۴۳۱ .
- ۲- آیین‌نامه هیئت داور بورس _ ۹۶۳۱ .
- ۳- قانون داور تجاری بین المللی _ ۶۷۳۱ .

۴- قانون آیین دادرسی مدنی _ ۹۷۳۱ .
 ۵- قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران _ ۴۸۳۱ .

پی‌نوشت‌ها

- ۱- گلریز، حسن، بورس اوراق بهادار باتوجه خاص به بورس اوراق بهادار تهران، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر ، ۱۳۷۴ ، ص ۲۰ .
- ۲ - Burges
- ۳ - Ter Buerse
- ۴ - Van der Burze
- ۵- همان .
- ۶- رسائی‌نیا، ناصر، حقوق تجارت، چاپ اول، تهران: انتشارات ویستار، ۱۳۷۶ ، ص ۱۰۴ .
- ۷ - Anvers
- ۸- گلریز، حسن، منبع پیشین ، ص ۲۰ .
- ۹- منبع پیشین ، ص ۲۱ .
- ۱۰ - Van Luther feld
- ۱۱- دبیرکل بورس بروکسل (Gaston de king)
- ۱۲- رئیس اداره روابط عمومی بورس بروکسل (Carpentier)
- ۱۳- گلریز، حسن، منبع پیشین، ص ۲۷۱ - ۱۷۱ .
- ۱۴- آشنایی با بورس اوراق بهادار تهران، (چرا و چگونه در بورس سرمایه‌گذاری کنیم؟)؛ چاپ اول، تهران: مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، خرداد ۱۳۷۵ ، ص ۴۳ .
- ۱۵- ماده ۳۷ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱/۹/۸۴ .
- ۱۶- ماده ۲۵۱ قانون بورس اوراق بهادار لندن، کریمی، منصور، بررسی حقوقی بورس اوراق بهادار از دیدگاه حقوق تطبیقی، رساله دوره کارشناسی‌ارشد معارف اسلامی و حقوق، گرایش حقوق خصوصی، دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، فروردین ۱۳۷۵ ، ص ۴۵ .
- ۱۷- تبصره های ۳ و ۴ ماده ۳۷ قانون بازار اوراق بهادار ۱۳۸۴ .
- ۱۸- ماده ۱۱ آیین‌نامه هیئت داور ۱۳۶۹ .
- ۱۹- ماده ۱۰ آیین‌نامه هیئت داور ۱۳۶۹ .
- ۲۰- برگزیده، احسان، هیئت داور در بورس چگونه عمل می‌کند؟؛ نشریه راه مردم، ۴/۴/۸۴ .
- ۲۱- کریمی، منصور، منبع پیشین ، ص ۴۷ .
- ۲۲- بند ۵ ، ماده ۱ ، قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران .
- ۲۳- نک . ماده ۱۳ آیین‌نامه سازمان کارگزاران بورس اوراق بهادار.
- ۲۴- تبصره ۱ ماده ۴۳ لایحه بازار اوراق بهادار جمهورس اسلامی ایران پیشنهاد کمیته کاری مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی، درمجموعه قوانین، مقررات و آیین‌نامه‌های بورس اوراق بهادار، ص ۳۰ .
- ۲۵- بند الف، ماده ۱ قانون داور تجاری بین

المللی مصوب ۱۳۷۶ .
 ۲۶- شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، چاپ دوم، تهران: دراک، پائیز ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۵۲۱، ش ۸۶۸ .
 ۲۷- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ یازدهم، تهران: گنج دانش، ۱۳۸۰، ص ۲۸۴، واژه ۲۲۵۳ .
 ۲۸- حیاتی، علی‌عباس، شرح قانون آیین دادرسی مدنی، چاپ اول، قم: سلسبیل، ۱۳۸۴، ص ۶۲۱، ذیل ماده ۴۵۴
 ۲۹- شمس، عبدالله، منبع پیشین، ج ۳ ، ص ۵۲۴ ، ش ۸۷۲ .
 ۳۰- منبع پیشین، صص -۵۲۴ ۵۲۵ ، ش ۸۷۲ .
 ۳۱- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، منبع پیشین، ص ۲۸۴ ، واژه ۲۲۵۴ .
 ۳۲- قانون آیین دادرسی مدنی و قانون داور تجاری بین المللی بی‌اعتباری قرارداد داور را موجب بطلان یا قابل ابطال بودن رأی داور می‌داند. (نک بند ۷ ماده ۴۸۹ قانون آیین دادرسی مدنی و بند ب قسمت ۱ ماده ۳۳ قانون داور تجاری بین المللی .
 ۳۳- ماده ۹۸ اساسنامه بورس اوراق بهادار توکیو، کریمی، منصور، منبع پیشین، ص ۴۴ .
 ۳۴- منبع پیشین ، ص ۴۵ .
 ۳۵- شمس، عبدالله، آیین دادرسی مدنی، چاپ ششم، تهران: دراک، پائیز ۱۳۸۳، ج ۱، ص ۸۱ ، ش ۸۹ .
 ۳۶- از دیگر مراجع اختصاصی غیردادگستری می‌توان به شوراهای حل اختلاف، هیئت حل اختلاف ثبت، هیئتهای حل اختلاف و تشخیص قانون کار اشاره نمود .
 ۳۷- کریمی، منصور، منبع پیشین، ص ۴۷ ، و برگزیده، احسان، منبع پیشین .
 ۳۸- ماده ۸ آیین‌نامه هیئت داور بورس .
 ۳۹- ماده ۹ آیین‌نامه هیئت داور بورس .
 ۴۰- ذیل ماده ۱۸ قانون تأسیس بورس اوراق بهادار .
 ۴۱- تبصره ۵ ماده ۳۷ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران.
 ۴۲- کریمی، منصور، منبع پیشین، ص ۴۵ .